

1972/2014

F/M.

2014.

A KASSAVIDÉKI
EGYHÁZI REFORMEGYLET

ALKOTÓ KÖZGYÜLÉSÉNEK

EMLÉKKÖNYVE.

(Csisko János felolvasása és az egylet alapszabályai.)

Kiadja a kassavidéki egyházi reformegylet.

PEST, 1872.

Nyomatott Kocsi Sándor saját könyvnyomdájában aldunasor 9. sz.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14

1871 SEP 15

A KASSAVIDÉKI
EGYHÁZI REFORMEGYLET

ALAKÍTÓ KÖZGYÜLÉSÉNEK

EMLÉKKÖNYVE.

(Csisko János felolvasása és az egylet alapszabályai.)

~~~~~

Kiadja a kassavidéki egyházi reformegylet.

PEST, 1872.

Nyomatott Kocsi Sándor saját könyvnyomdájában aldunasor 9. sz.

Selt.

1987 SEP 12

Csisko János felolvasása

az egyesület feladatáról.

Tisztelt gyűlés!

Midőn f. év január 10-én helyben néhányan összejöttünk oly célból, hogy eszmét cseréljünk azon szellemi mozgalom felett, mely évek előtt indult meg külföldön, kivált Svájcban és Németországban tavaly pedig nálunk vetett első hullámokat, — akkor azt oly elfogódott szívvel tettük, mint az, ki hosszú fagyos tél után a tavasz első lanyha fuvallatát érezve, a tavasz első ibolyáját pillantva meg, a remény és félelem érzelmei közt kérdi: hát elmúlt volna már a tél? ütött volna már az életerők megváltásának órája? — Itt volna már a vetés ideje? elkészülve már a talaj a magvak befogadására? Ilyen és hasonló kérdések lebegtek a mi ajkainkon is, ilyen gondolatok rezegték át a mi keblünket is. S midőn magunkat az akkori tanácskozás után az egyház szabadelvű vezérférfiai által kibontott szabadság zászlója alá felvettük, midőn annak elveire, mint a mi elveinkre is lelkünkben némán, hallgatagon megesküdtünk: nem hittük, hogy oly hamar fog ütni az óra, mely munkára, tette hívjon össze; nem hittük, hogy azt, a mit akkor még csak remélve sejtettünk, mint életképes valóságot oly hamar lássuk szemeink előtt. De az óra ütött, s ha előbb ütött mint hittük, ez annak a jele, hogy a hosszú fagyos tél csakugyan elmúlt az egyházi élet mezejéről, hogy ideje van felszökenni a tétlenségből, hogy el van készülve a talaj az életnedvek befogadására. Reménylő sejtelmünk is beteljesült. A részvét, melyet még akkor részint a félelem, részint a bizalmatlanság zsibbasztó láncai tartottak lekötve, mind inkább növekszik, az érdeklődés fokozódik, s azon tudat, hogy haladás nélkül el kell tiportatnunk a haladó korszellem diadalszekere által, mind inkább általánossá kezd válni.

Uraim! mi, kik szerencsések voltunk jelen lenni az országos reformegylet alakító közgyűlésén, azon közgyűlésen, mely eddig páratlan hazai egyháztörténetünkben, mely magában egyesítette nem csak a prot. felekezetek legéletrevalóbb s legmunkásabb erőit, hanem melynek kebelében részt vettek egyes fennkölt lelkű katolikusok és zsidók is; mi, kik láttuk az új tavasznak ébredését, éreztük a tavaszi fuvallatot, mely végig járja a megdermedt rétegeket, hallottuk a tavaszi pezsgést, mely az új irány közeledését hirdeti, mi mélyen győződünk meg arról a mit a német költő mond: „Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit, und neues Leben blüht aus den Ruinen;“ meggyőződünk, hogy a középkori romok a sirba szállanak, hogy új, szebb jövő kél, új élet támad a múlt omladékain; — meggyőződünk, hogy a kockák el vannak vetve, hogy a vallásos mozgalom mint égi szellő úgy fog immár hazánk felett is megindulni, és senki sem lesz képes azt feltartani, hogy nem csak a régi theologiai tanrendszerek korhadt, fövényre fektetett épületét fogja megrendíteni s ledönteni, hanem fel fogja frissíteni az egyházak rekedt légkörét is, el fogja hajszolni a múlt századok porát és hamvait is, s a keresztyénséget a szabad szellemek nagy láthatlan templomává alakítja.

De ezen szellemi mozgalom, ezen vallásos újraébredés eddig még csak kis körre van szorítva, eddig még csak néhány fennkölt lélekben indult meg az áramlat; a nagy sokaság még tespedő állapotban van, azon dermedtségben, melybe az egyháztól idegenkedés, az egyház iránti közöny és érdektelenség sülyesztette. Ezen egyháziatlanság nem egyszersmind idegenkedés az erkölcsi élettől, mert vannak igen sokan az egyháztól idegenkedők közt, kik erkölcsi tekintetben magasan felette állanak a külső templomlátogatóknak. Az egyháziatlanság tehát még nem jogosít fel azon következtetésre, mintha korunk erkölcsi tekintetben gyengébb volna, alsóbb fokon állana az előbbi századoknál; sőt ellenkezőleg a szeretet műveinek gyakorlásában felülmulja mind az előbbieket. Mindazáltal az egyháziatlanság nagy veszélyt rejt magában, mert tárt kapukat nyit a vallásosság hanyatlására s azzal együtt az erkölcsi élet sülyedésére. Kicsoda az, a ki nem tudná, hogy a vallástalanság bizonyos körökben már is dicsőségnek tartatik, hogy a vallási és erkölcsi szabályoknak megvetése azonosnak vétetik a régi előítéletektől való szabadulással, hogy e miatt sokan földi birtok és élvnél magasabb

eszményi javak iránt nem érdeklődnek, nem lelkesülnek. De a ki tudja, — pedig tudhatná mindenki, meggyőződhetett volna a múlt év világrendítő eseményeiből is mindenki, hogy a vallás mily nagy jelentőségű családi, társadalmi és állami tekintetben, hogy a vallásosság alapja minden jóllétnek, hogy vallásosság nélkül a külső gazdagság s hatalom fényháza mit sem ér, hogy szilárdságot, rendithetlenséget csak a vallásos szellem, a magasabb eszményi javak birása ad: az, ha még szereti népét és nemzetét, ha még kíván számára a gondviseléstől jövőt, elodázhatlan kötelességének fogja tartani segédeszközökről és módokról gondoskodni, hogy ama fennérintett vészterhes állapot megszüntetessék, mely az egyháziatlanság és vallástóli idegenkedésből származik.

Az országos prot. egylet ezen dicső célt tűzte ki feladatául, azt, hogy a vallást ismét a nép tulajdonává tegye, értelmét és érdekét az emberiség legfontosabb és legszentebb javaiért felköltse, — erkölcsi és anyagi helyzetét emelje. S minthogy ezt tűzte ki célul, az egylet megbecsülhetlen szolgálatot tesz a hazának is, mely oknál fogva nem csak teljes jogosultsága, de nemzeti nagyjelentősége is van.

S miként az országos egyletnek a vallás-erkölcsi élet felelevenítése a célja, ugy nekünk is az; mert mi nem akarunk független önálló egyletet alakítani, hanem lenni akarunk az országos egyletnek egy ága, mely ugyanazon gyümölcsöket akarja érlelni; egy csatornája, mely ugyanazon egy szellemet akarja tovább terjeszteni. De hát sikerülni fog-e a célt elérnünk? Én lelkemnek mélyéből hiszem, hogy igen. Két dolog biztosít arról; először azon lélektani tény, hogy a vallás emberi természetünkben gyökerező szükség, mely nem hal ki egészen soha még legnagyobb ellenségében sem, hanem olthatlan vágyként él és kíséri egész életén keresztül; másodsor azon tapasztalati igazság, hogy a vallásnak megszentelő és vigasztaló szelleme nélkül a tudomány magaslatán álló is boldogtalan, a mint azt a nagy német költő szavai oly megragadóan kifejezik: „Die Muse könne das Leben wohl begleiten, nicht aber leiten, nicht die Wunden der Erde heilen, nicht die Führerin zum wahren Frieden werden.“

Miután egyletünk célját röviden kijelöltem, engedjék meg már most, hogy részletesebben is kifejtsem s kimutassam mi egyletünk feladata?

Egyletünk feladata :

1. Felismerni a vallásosság hanyatlásának okait.
2. Elmozdítani az okokat s megnyerni a vallástól idegenkedőket.
3. Egyesíteni mindazokat, kik velünk e célra közreműködni kívánnak.

Miután az erkölcsi világban a bajok orvoslására egyedüli beható eszköz az igazság, engedjék meg, hogy azt használjam, még azon esetre is, ha itt-ott fájdalmat okoznék vele. Mindenek felett pedig esedezem néhány percnyi figyelem és türelemért.

Első kérdésünk tehát az : Melyek a vallásosság hanyatlásának okai ? Mondjuk ki mindjárt a legfőbbeket : a) az egyházi tan korszerűtlensége ; b) a materialismus elterjedése ; c) az egyházi szónoklat hatálytalansága, s d) az alkalomhiány a templomon kívül vallásos eszmékkel foglalkozni.

Uraim ! nem hízlek magamnak, hogy ez okokat én fedeztem volna fel, ismeretesek ezek a figyelmes vizsgáló előtt, nem is mondom, hogy az érintettekkel a vallásosság hanyatlásának minden okát kimerítettem volna, közreműködött ott még több más is, és egyletünk ezekre is fog figyelni és őket elhárítani igyekezni. De legfőbbek a nevezettek, azért fordítuk figyelmünket mindenek előtt azokra.

Az egyházi élet hanyatlásának első oka : az egyházi tan korszerűtlensége. Az egyházi tan, melynek eredete régen elmúlt időkbe esik, egykor teljesen megfelelt a lelki szükségnek, sőt e tan, keletkezésékor a miveltség és tudományos fejlettség magaslatán állott, s azért joggal mondhatjuk, hogy az egyház nem állt egykor ellentétben a tudmánynyal, sőt hogy a tudomány egykor épen az egyház oltalma alatt virágzott, hogy az egyház a miveltség és felvilágosodottság védője és ápolója vala ; hogy a papok egykor a tudomány fölkent szolgálói, a nép nevelői és vezetői, a felvilágosodottság terjesztői, koruknak szövétnekei és irányadói voltak. De csak is koruknak ! Az egyházi tan alapítói csak koruk világnézetének adtak kifejezést. Előttök mint egy babonás, csudákban hívő kor gyermekei előtt, sok abból a mi a biblia gyermekies világnézetében foglaltatik, nem vala hihetetlen. — Hisz a természetvizsgálódás még szunnyadt akkor, csak évszázadok mulva ébredt fel, hogy egy új,

soha nem sejtett világnézetnek utat törjön. És mit tett az egyház? Hallgatott-e a tudományra és annak vívmányaira? Nem! elzárta, körülbástyázta magát, s a hitcikkekhez mint örök és változhatatlan igazságokhoz görcsösen ragaszkodott, s az üdvöt e tételeknek elhívésétől tette függővé; határokat szabott a szabad gondolkodásnak, s a vizsgálódást hitelenségnek, bűnnek bélyegezve, a maga körében elnyomta. A bibliát mint isten lelkétől sugalt s a próféták és apostoloktól mint akaratnélkül való eszközöktől irt könyvet, melynek minden betűje szent és csalhatatlan, babonás tiszteletben részesíté. Istene egy tulvilági lény, ki a felettünk domboruló égboltozatban trónol, ki a természet törvényeit minden pillanatban megváltoztathatja, majd ember, majd galamb, majd tüzes nyelvek alakjában leszáll a földre, s az emberek imái által magát akaratjában meghatározni engedi. Ilyen s hasonló hitcikkek csak addig maradhattak a hit tárgyai, míg a tudomány azok valótlanságát be nem bizonyította, s az egyházat csak addig nem fenyegette felbomlás, a míg az emberek elnyomták saját értelmök szülte itéleteket, míg azok valódiságát fürkészni irtóztak, nehogy hitökkel ellenmondásba jöjjenek. De az óra ütött, midőn az öntudatra és szabadságra ébredt szellemek szétszaggatni kezdték az egyház által készített lelki bilincseket, midőn kiléptek az egyház gyámkodása és vezetése alól, midőn a mult és jelenkor vizsgálódásainak eredményeit magokba felvéve, gazdag és sokoldalú miveltséggel vették magokat körül, — midőn lelkök oltatlan szomját többé nem a templomba, hanem a tudomány és művészet által emelt fényes csarnokokba mentek kielégíteni. Szomorú, de tény, hogy miveltjeink az egyházon kívül állanak; tény, hogy az egyház és mivelt világ ellentétbe, a keresztyén-ség és tudomány ellenséges viszonyba léptek egymással; tény, hogy a mivelt világ és az egyház, a tudomány és a keresztyén vallás két nagy folyamhoz hasonlít, melyeknek eredete ugyan egy, de elágazván, most egy nagy és hosszú hegylanc által választattak el, s minél tovább folynak, annál inkább eltérnek egymástól. Hiába mondja ma az egyház: e vagy ama tan az örök kárhozat büntetése mellett hiendő. A világ nem fél többé ily fenyegetésektől, nem hallgat többé reájok. Itt hiába a boszankodás, hiába a kor hitetlensége ellen való mennydörgés, hiába az azzal való vigasztalódás, hogy a világ jobban szereti a sötétséget, mint a világosságot; ez a bajt nem orvosolja, ez a sebet még jobban elmérgesíti; ez még azokat is elidegeníti, kik

még nem szakadtak el. Így állván a dolog, mondjuk ki s valljuk be őszintén, hogy a vallásosság hanyatlásának egyik főoka az egyház korszerűtlen tana.

Második fő oka: a materializmus elterjedése. Nem a természettudományról van itt szó, mely megcáfolhatlan alapokon nyugszik. Annak dönthetetlen vívmányai előtt fejet hajtunk és az általa felfedezett igazságot elismerjük, ha eddigi nézetünknek ellene is mond, s eddigi fogalmainkat halomra is dönti. És a természeti tudománynak vannak ily kétségbevonhatatlan igazságai. Csak egy párt akarok megérinteni. A föld keletkezése és jelen alakjához jutására nézve a természetvizsgálódás eredményei homlokegyenest ellenkeznek a biblia elbeszéléseivel. — Ezzel szemben bebizonyítja a természettudomány dönthetlen érvekkel, hogy a föld hig, folyékony anyagának meghűléséhez és megdermedéséhez millió évek kivántattak; hogy ismét millió évek zajlottak le, míg a föld mint legfőbb szerves lényt a halat tüntette fel; hogy ismét millió évek kivántattak, míg a csuszó-mászó állatok képződtek; újból milliók, míg az emlősök, s újból milliók, míg az ember lépett fel. Az emberről azt tanítja a biblia, hogy bünnélkülinek volt teremtve, hogy léte első percében már az isten képmása vala, a jó és rosznak tudatával. — Ennek ellenében felmutatja a természettudomány, hogy az ősember a fejlettség oly alsó fokán állott, hol sem a jó és rosz tudatával, sem az istenség fogalmával nem bírt; hogy az emberiség fejlődése nagyban ugyanazon phazisokon ment keresztül mint az egyes emberé kicsinyben; hogy ezen fejletlenség állapotában százezer évig tepsedett, midőn minden házi eszköze, kése és fegyvere egy élesre köszörült kőből állott. Ezek a természetvizsgálódás megcáfolhatatlan felfedezései. Ezek és sok más vívmányai előtt meghódolunk és nem fojthatjuk el elismerésünket azon komolyság, szorgalom és igazságutáni szomjtól, melylyel e tudósok a mult századok elöitéleteit eloszlatni s az igazságot omladékok sötét mély aknáiból felderíteni igyeksenek. Ámde ezen igazságok még nem veszélyeztetik a vallást, ezek csak azt mutatják ki, hogy a bibliai elbeszélések a világ teemtéséről és az emberi nem keletkezéséről nem történeti tények, hanem csak e tényeknek az akkori időben történt ilyen felfogása. A természettudomány ellenmondásba jött a biblia világnézetével és az egyházi tannal, mely e világnézetlen alapul. És itt van a materializmus keletkezésének kulcsa. Mivel a biblia egyes tételei nem

voltak összeegyeztethetők a tudománnyal, előítélet támadt az egész biblia ellen, és sokan a természettudósok közül harcra keltek nem csak a hagyományos keresztyén világnézet ellen, hanem a keresztyén istenfogalom és az azon alapuló ethikai törvények ellen is. A materialismus száraz tana a következő: „nincs isten, nincs velünk született isteneszme, mert ily lény ellenkezne a természet örök-törvényeivel; nincs teremtés, mert az anyag örök és romolhatlan; a világot nem kormányozza okos szellem, hanem itt természeti törvények vas következetességgel működnek; nincs lélek, mert ez csak az agyvelő erőnyilvánulása és azért halandó; az embernek nincs szabad akarata, mert ő a benne élő törvények és külső hatalmak befolyása alatt áll; nincs betudás, nincs erény, nincs bűn, nincs örökkévalóság.“ E tan oly nyílt ellenmondásban áll belső életünk tapasztalati tényeivel, a kebelben gyökerező vallásos szükséggel, hogy nem bámulhatunk eléggé azon, miként terjedhetett oly gyorsan, oly megdöbbentőleg. De ennek is az egyház az oka. A helyett hogy a tudomány fegyvereivel kelt volna harcra e nihilistikus világnézet ellen, csak átkokat tudott szórni reá; a helyett, hogy a küzdőterre léptetett volna szakfériákat, bástyái mögé vonult s bibliai idézetekkel lövöldözött. Csudálkozhatni-e, ha ily tényállás mellett a materialismus napról napra jobban hódított, ha tételeit, melyeket minden nap új változatokban dobott az élet piacára, a mivel világot ép úgy mint a nagy tömeg mohón magába nyelte? Hisz e tan a test kívánságainak korlátlan jogosultságot enged; hisz e tan a vallástól idegenkedőket felbátorítá! Mi könnyebb pedig és mi káposabb mint azon elv: „együnk és igyunk, hisz holnap úgy is meghalunk.“ A vallásosság hanyatlásának második főoka kétségkívül a materialismus elterjedése.

Harmadik oka: az egyházi szónoklat hatálytalansága. És ezzel leginkább lelkész társaimhoz fordulok. Miként én, tudják ők is, hogy egyházi szónoklataink hatás, eredmény nélkül hangzanak el. Miért? Talán azért, mert rest szolgák vagyunk, mert egész héten gazdasággal és más egyébvel foglalkozunk, vasárnap pedig üres fővel és tunya szívvel lépünk a szószékre s a híveknek izetlen sőt nyújtunk? Nem, van bennünk sok jó akarat, dolgozunk is, tanulunk is. Vagy tán azért, mert nem birunk kellő miveltséggel? Az sem áll, mert egy kor sem tett annyit lelkészeinek kiképeztetésére, mint épen a jelen, s mert legmiveltebb lelkészeink is panaszkodnak egyházi

szónoklataik hatálytalansága felett. Az ok tehát másutt rejlik. Egyrészt kívülünk a megváltozott világban, másrészt szónoklataink tárgyában és módorában. A mult időkben a lelkészhez ugy tekintett fel a nép, mint a szellemi kincsek egyedüli birtokosához. Ma oly kép az, melyet csak a multból ismerünk, melyhez hasonló halvány vonásokat még legfeljebb egyes vidéki községekben találunk. Tény, hogy a lelkészek, tudományos kiképzetésök dacára, nem állanak többé a szellemi mozgalmak élén, hogy a társadalom több más osztályai-
val csak egy ranguak. Ezen osztályok pedig szinte felemelik szavokat. A tudomány, az irodalom, a politika, mind uj, önálló és szellemi hatalmak, melyek a közönségre nemcsak az egyházi szónoklattal párhuzamosan hatnak, hanem nem ritkán épen az ő mezejébe is benyulnak. A költészet, a tudomány, a napi sajtó nem egyszer fognak egyházi problémák fejtegetéséhez. Ezeknek szava pedig rendszeren mélyebben hat, mint a legjobban kidolgozott s előadott egyházi szónoklat. De nemcsak a változott világban rejlik az egyházi szónoklat hatálytalanságának oka, hanem ennek tárgyában is. A középkorban mindenre felvilágosítólag hatottak a papok; oktatták a népet a földmivelésre, üzleti dolgokra, felvilágosították a betegségek különböző nemeiről s ezek elhárításáról, nemkülönben az állam és társadalom különböző intézményeiről. Ma a szónoklat kizárólagosan a bibliára van szorítva; azt, a mi a nagy világban történik, a mi a szellemeket mozgatja, a legujabb világeseményeket, találmányokat és felfedezéseket alig, vagy ha igen, csak futólagosan érintjük, határozott véleményt nyilvánítani óvakodunk. Beszédeink rendszer tárgya vagy a száraz moral, vagy a dogmatika. De kérdem, lehet-e, s volna bár a legkitünőbb képesség, lehet-e vasárnapról vasárnapra száraz morált hirdetve az elevenséget ébren tartani? S hol van az a közönség, mely a moral rideg szabályait, bár uj variatiókban, mindig ismételve kívánná hallgatni? A legkitünőbb szellem is monotonná válik, az elfáradt hallgató pedig honn marad. A leggeniálisabb szónokok beszédeiről is azon ítéletet hallottuk, hogy ugy hasonlítanak egymáshoz mint egy tojás a másikhoz. S a száraz morálnál még kevesebbet eredményez a dogmatika, bármiként alkalmazzuk is azt a kornak miveltségi állapotához. Korunkban egy orthodox pap sem kerülheti ki a nem őszinteség gyanuját; mert a ki hit dolgában valamit vall vagy mint lelkész nyilvánosan tanít, a mi nem benső meggyőződéséből ered vagy annak épen ellent mond, az kép-

mutató; a képmutatás pedig minden vallásnak sirja. — A ki pedig benső meggyőződéséből vallja az elavult tantételeket, attól nagyra-becsülésünket ugyan nem fogjuk megtagadhatni, de bizodalommal értelmi tehetsége iránt nem leszünk; magában pedig senki sem érez vágyat ilyentől tanulni vagy megtérítettetni. A dogmatikai penészes kenyér élvezhetetlen. Mutatja ezt már az is, hogy magok az orthodoxok is ovakodnak sok elavult tantételt nyíltan fejtegetni, melyeknek hirdetése pedig keletkezésök idejében magától értetődött. Ugyan kicsoda beszél még ma pl. a pokol tüzeréről, a testnek az ítélet napján való feltámadásáról, az ördögök általi gyötörtetésről, az angyalok és daemonok megjelenéséről, Krisztusnak látható eljövételéről? S ha vannak még, kik Krisztus testi feltámadásáról, testi égbemene-teléről, szent háromságról, az emberi nem elestéről, az eredendő bűnről beszélnek: akkor ne csudálkozzanak, ha templomjok megüresedik, szónolatok hatálytalanul hangzik a kongó falak között.

Negyedik főoka a vallásos élet hanyatlásának: az alkalomhiány a templomon kívül vallásos eszmével foglalkozni. Azon ferde nézet, hogy a vallás a papok, a tudósok dolga, hogy a népnek csak a kész vallási tanokat kell hirdetni, addig lett hangoztatva, míg végre a nagy közönség csakugyan elfordult tőle, mint őt nem illető dologtól. És e keresztyénellenes elvet nemcsak a róm. papság hirdette, mely vallási dolgokban egyedül magát tartja illetékes birónak; hirdette s hirdeti ezt a prot. papságnak is egy része, azt mondván: „maradjon a vallásos kérdések feletti harc és vita a theologusok és a tudomány emberei között; ne dobjátok a vallásos kérdéseket a nép közé, ne vonjátok be a laikusokat a harcba, a mi által csak a hitnek és vallásnak ártatok.“ Mi nem vagyunk ama „bölcs“ urakkal egy véleményben, nem csak azért, mert ez a keresztyénség legmagasztosabb elvével, a közös papság eszméjével ellenkezik, s a vallást ismét a theologusok és papok monopoliumává akarja tenni, hanem azért is, mert elégtelen a vallásról csak a templomban szólni a néphez, hol ellenmondás és cáfolat ki van zárva. Ha ma egy cikket tesztek közzé valamely lapban, holnap ugyane helyre más ember ellen-cikket írhat. A templomban a hallgatóknak csak hallgatni s a hallottakat némán befogadni kell, a hozzászólás vagy épen ellenmondás tiltva van. Vannak kételyei, de azokat nem nyilváníthatja; tudása ellent mond a hallottaknak, de ki nem fejezheti; csuda-e ha meghasonlik önmagával? Hall a miveltebbektől egyházi mozgalom-

ról, de nincs ki felvilágosítsa; hall új felfedezésekről, de nincs ki tájékoztassa; csuda-e, ha tudatlansága babonák s előítéletek sűrű ködébe borítja? Nem lévén semmi alkalom, hol eszméit megtisztítsa, hol kételyeit kifejezhetné, hol lelkének annyi kérdéseire feleletet nyerne, csuda-e, ha végre hitelt ad a középkori izetlen meséknek, melyeket bizonyos rend még mindig nem irtózik a nép közé vetni, hogy ez által az igazság megismerését gátolja? csuda-e, ha a nép erkölce hanyatlak, ha a vasárnap délutánjait korelmában tölti, ha a helyett, hogy fogékonyan érdeklődnék a jó és szép iránt, kedvét leli undokságokban.

De elég! Miután láttuk a vallásosság hanyatlásának fő okait igyekezzünk már a második kérdésre megfelelni.

Mi módon mozdíthatók el ezen okok? s mi módon nyerhetők meg az idegenkedők a vallásnak? Mondjuk ki itt is mindjárt: a) ha az egyházi tant a kor összes mivelttségével öszhangzásba hozzuk; b) ha a materialismust meghódítjuk, c) ha az egyházi szónoklatot a kor igényeihez megfelelőn módosítjuk, s d) ha alkalmakról gondoskodunk, hogy a nép alsóbb rétegeiben is tisztultabb szellem honosodjék meg.

Első feladatunk tehát, hogy az egyházi tant a kor összes mivelttségével öszhangzásba hozzuk. Azon nézet, hogy a vallás az embernek kívülről adatott, csudálatosan ültetett az égből a földre, menthetlenül elesett, erről mindenkorra le kell mondanunk, ez korunk miveltjeinél határozottan elvetett eszme, ők ehhez többé vissza nem térnek, ez holt hit s nekünk őrizkednünk kell ennek újbóli felelevenítésétől. Le kell mondanunk az egyháznak a bibliáról való hagyományos nézetéről, az isten fogalmának, a vallásnak hagyományos meghatározásáról. Ki kell mondanunk, hogy a biblia emberi mű: a vallási tekintetben legfényesebb tehetségekkel bíró nép irodalmi töredékeinek és emlékeinek gyűjteménye, az emberiség fejlődése történetének okmánytára, a Jézus által hirdetett legfőbb vallásos eszmék emléke. Ki kell mondanunk, hogy az egyházi tan istene, ki törvényeit megfosztja természetes hatásoktól, ki elveszi a tűznek hevét, a higyó fogának mérgét, az éhes oroszlának dühét, a testnek súlyát, ki mannat hullat az égből, ha kedvencei éheznek,

s ha szomjaznak megrepeszi a kősziklát, — ellenkezik az új világnézettel. E helyett tanítanunk kell a józan tudomány istenét, ki a világot erejével fenntartja, életével áthatja, változhatlan törvényeivel igazgatja, ki akaratját ezen törvények végrehajtásában s lelkiismeretünkben kinyilatkoztatja. És ez nem más mint a keresztyén-ség istene, kinek meghatározása e két tételben foglaltatik: isten szellem, isten szeretet. Ennél tökéletesebb istenfogalom nem gondolható, ez a haladó ismerettel soha ellenmondásba jőni nem fog; ki kell mondanunk, hogy a vallás nem tantételek összege, hanem élet, mely az eszményire irányul; hogy a vallás lényegének legtisztább, legtökéletesebb kinyomata a Jézus által tanított és élete által kifejezett „istenfiuság,” hogy e fogalomban ki van fejezve mindaz, a mire az embernek törekedni kell, lelki szabadság, szeretet, odaadás, tökélyesbülés. Ezen a kor miveltségével semmiképen sem elmentéses vallást kell hirdetni, és hirdetni kell azt mindnyájunknak, nem csak a hivatalos papoknak, hanem még inkább a világiaknak, kiknek szavok mélyebben ható, döntőbb sulyu. El kell mennünk azokhoz, kik a vallástól elfordultak annak kül alakja miatt, mondanunk kell nekik: ütött az óra, melyben az, a mit ti évek óta kívántok, a miért évek óta epedtek beteljesül. Mondanunk kell nekik: a régi ráják megrepedtek, új élet kél. Mondanunk kell nekik: az az olthatatlan vágy, mely kebletekben él, mi bennünk is élt; ti vallást akartok, mely az észnek nem parancsol hallgatást, állítólag azért, mert elromlott és képtelen az igazság megismerésére, hanem mely az észhez, mint a hit dolgában is jogosult bíróhoz folyamodik, — olyat akarunk mi is; ti vallást akartok, mely nemcsak az égre emlékeztet, nemcsak felszólit: „isten jövődő haragja elől menekülni,” hanem mely a földi életet és az embert minden tulajdonaival és tehetségeivel áthatja, — olyat akarunk mi is; vallást akartok, mely nem annyira hangoztatja mit kell hinni, hanem mit kell cselekedni, — azt akarjuk mi is; vallást akartok, mely az istent lélekben és igazságban, egy szóval erényes élet által tanítja tisztelni, mely minden embert nyelv és valláskülönbség nélkül egyaránt meleg szeretettel átölel, mely az emberben szunnyadó erőket felkölti és az isteninek befogadására serkenti, — azt akarjuk mi is. Jertek tehát ti mivel, ti felvilágosult szellemek! hisz vallás nélkül ti sem élhettek. És jőni fognak mindazok, kik az eszmékért még

lelkesülnek, kikben az eszményi élet iránt a fogékonyság még egészen ki nem halt.

Második feladatunk: meghódítani a materialismust. Már fennebb érintettem, hogy a materialismus tanai oly nyílt ellenmondásban állanak belső életünk tapasztalati tényeivel s a kebelben gyökerező vallásos szükséggel, hogy nem hihetjük, miszerint tovább álljanak fenn, mint a mai kor átmenő forrongó napjai. De ignorálnunk még sem szabad, nem azért, mert ezeken és ezeken vannak, kik azt hiszik, hogy tételei dönthetlen igazságok, és a kik azért ezen új bálvány előtt imádkoznak s neki naponta legőzbb javaikat, a lelki nyugalmat, a családi boldogságot, a hivatalbeli hűséget, egészséget és jóllétet feláldozzák. Azért tehát, mivel e tan az egész erkölcsi világot aláássa és felforgatja, mivel ez a társadalomnak a leggonoszabb ellensége, azért kell ellene fegyvert keresni. Az egyház eddigi fegyverei, a mint láttuk, elégtelenek. Itt a tudomány fegyvereit kell elővenni. Ezek által kell felfedezni és leleplezni a materialismus achilles sarkát. És van ilyen achilles sarka. A hypothesiseket értem, melyeken egész tagadó rendszere alapszik. Csak két hypothesisét akarom kiemelni. Azt mondja ugyanis, hogy csak anyag létezik s hogy abból fejlődött ki a szerves élet. Mindkét tétel oly állítás, melyet bebizonyítani nem képes. Nem bírja bebizonyítani az anyagnak eredetét, még kevésbé az első élő lényeknek képződését az oktalan anyagból. Uraim! mi meghajlunk a természet-tudomány dönthetlen tényei előtt, de itt minden józan természet-tudósnak be kell vallani, hogy vannak dolgok, melyeknek ősoka ki nem magyarázható; és itt van azon pont, hol egy teremtő hatalomba vetett hitnek jogosultsága beáll. De eszünk egy bölcs teremtőt postulál is. Ha egy mesterséges művet, p. o. egy órát megnézünk, látjuk, hogy benne az életet az anyagok és az oktalan physikai erők hozzák elő, de mi mindazáltal egy okos szellemre következtünk, kinek az anyagot és erőket egyesítenie kellett, hogy élet jöjjön létre. De még inkább kitűnik az, ha azon kérdést vetjük fel: vajjon birhattak-e és mi módon birhattak oktalan és örökre ugyanazon törvények alá vetett erők és anyagok élő lényeket előhozni, melyek önmagokat felfogni, melyek gondolkozni képesek? Már ez egy kérdés is elég világosan mutatja, hogy a vallástudománynak, ha a materialismust tudományosan megtámadja, hatalmas érvek állanak oldala mellett, s hogy ezek következetesebb gondolkozásból szár-

maznak, mint a materialismuséi. Azon állításra pedig, hogy az anyag, mert romolhatatlan, tehát örök, csak azt válaszoljuk, hogy az anyag megsemmisítésének lehetetlensége emberi vagy természeti erők által, még koránt sem bizonyítja azt, hogy fennsőbb hatalom által nem teremtetett. — Én itt a materialismusnak csak két hypothesis tarthatatlanságát emeltem ki, mindeneket felsorolni messze vinne kitézött feladatomtól. Én csak az utat akartam kijelölni, hogy a tudomány fegyvereivel miként lehet és kell a materialismust meghódítani. Ha így fogunk eljárni, akkor ismét meg fogjuk nyerni azokat, kik a materialismus rideg, pusztá és szomoru világnézetének estek áldozatul, sokan vissza fognak térni azon kietlen tévutakról, melyeken az egyháztól való idegenkedésökben mentek, újból fognak érdeklődni az emberi lény és az emberi élet legfőbb kérdései iránt, ismét meg fogják találni istenöket és ő benne lelki nyugalmokat, mely nélkül boldogság nem képzelhető.

Harmadik feladatunk : az egyházi szónoklatot a kor igényeihez megfelelően módosítani. És itt újból leginkább lelkész társaimhoz fordulok. Jóllehet különböző miveltségi fokon állanak a gyülekezetek, melyeknek kebelében az ígét hirdetjük, mindazáltal teendő észrevételeim mindenütt érvényesíthetők. Miért mennek a hivek a templomba? Kétségkívül, hogy épüljenek. Hogy pedig őket ebben támogassuk, arra nézve teljes szabadságot adnak nekünk. Nem kívánnak mindenről hallani, a mi a biblia két boritéka közt van, de annál inkább kívánnak hallani arról, a mi az életet mozgatja, a kebel ezer kérdéseire kívánnak feleletet, olyat, mely a lelkiismeretet felkölti, a szívet a föld porán felül emeli, a mi vigaszt ad az életben, és a halálban bátran állani megtanít. Legyen tehát szónoklatunk hathatós, legyen hű és legyen igaz. Azok az idők, midőn a nép azon gondolatban sereglett a templomba, hogy ez által az istennek valami szolgálatot tesz, midőn gondolat nélkül ott ült és mindent elfogadott, a nélkül, hogy ítelt volna; midőn a pap magával még elhitethette, hogy ha hívő keblét gyülekezete előtt kiöntötte, akkor megtette kötelességét, azok az idők, mondom, elmúltak. Ma a hallgatóság íté beszédeink felett, csak az kár, hogy arról oly keveset hallunk, pedig sokat tanulhatnánk belőle. Ma a gyülekezet olyat követel, a mi kiállja a tűzpróbát mind az ész, mind a lelkiismeret előtt. Az, ki vakmerően képességében és gyakorlottságában bizva elmulasztja gondosan és lelkiismeretesen előkészülni: az ha-

sonlitani fog a zengő érchez és pengő cimbalomhoz. Hol a lelkiismeretesség hiányzik, ott a síposok és zajongók üthetnek lármát, de a meghalt leányzó nem ébred, sőt még a mi él is, elhal lassanként. S a beszéd legyen hű. Nem egy elavult tanhoz kíván a gyülekezet hűsége, hanem istenhez. Megengedi nekünk, ha egyes tételeket nem érintünk meg többé, ha több régi szokásokat eltörlünk, ha másképp magyarázzuk a bibliát mint a régiek, ha annak tartalmából elhagyjuk azt, a mi nem lényeges, el azt, a mi nem a mostani idők tanúságára iratott meg, csak lássa a gyülekezet, hogy hiven ragaszkodunk ahoz, a mi lényeges az írásban, hogy az igazságot szeretjük, hogy a biblia nekünk kincstár, melyben teméntelen sok drága gyöngy rejlik: akkor meg fog hallgatni, mert látja, hogy beszédünk igaz is. Nem kívánja, hogy meggyőződésünk ellen beszéljünk, sőt ellenkezőleg magát a legmélyebben sértve érzi, ha észre veszi, hogy olyat mondánk, a mi nem származik lelkünknek mélyéből; érezni akarja, hogy szavunkat, ha kell, javaink, hivatalunk, sőt életünk vesztésével is megpecsételni készek vagyunk. S mivel az ily beszédek nem lehet röktönözni, szüntelen tanulnunk és dolgoznunk kell. Ama legnagyobb építő mesterek, mint szövétnekek állanak már az apostolok között is, az ki legmiveltebb vala közöttök, többet is tett isten országáért mint valamennyien. Igen ravaszul ki volt számítva a hithagyó Juliántól, ki hogy a keresztyénséget megbuktassa, ennek hiveit a tanintézetektől távol akarta tartani. Tudományt tehát. De a tudomány mellett tanulmányoznunk kell a klasszikusokat is, ezeknek műveiben teméntelen gyöngyök rejlenek. Maga Luther mondá: „beh sajnálom, hogy a költők és történészek műveit jobban nem olvastam.“ Némely idézet úgy hat mint a villám, és többet ér mint sok hézagpótlás végett citált bibliai mondat. „Oly időkben, mondja Tholuck, hol egy Shakespeare erősebb tekintély mint Pál, hol Goethenek egy distichonja erősebb érv, mint az egész római és galatiai levél, oly időben a lelkésznek, ha gyülekezetében hatni akar, ama férfiak munkáival nem szabad ismeretlennek lenni.“ Igen uraim, cáfoljuk meg azon ferde előítéletet, mely szerint a papnöveldek butító intézetek, hol csak obscurans emberek neveltetnek. És mi, kik a világosságot kívánjuk, kik azért szövetkeztünk a reform eszméje körül mi menjünk előre. Hassunk oda, hogy a papi köntös is, ezen inpraktikus, inaesthetikus és nem keresztyén öröksége az apáknak, eltöröltessék. — Igaz, hogy az eleinte nehezen fog

menni. Azon előítélet, hogy a pap díszruhával birjon, mély gyökereket vert. Hisz vannak, kik nemcsak a templomban kívánják látni a papot díszruhájában, kik azt követelik, hogy a közhelyen mindig köntösben jelenjék meg. De hát nem vagyunk-e mi a gyülekezetnek tagjai és szolgálói? Bizonyára, jobban illenénk még a gyülekezet középpontjába, a szószékre is, ha korunk tisztos mezében lennénk meg. A reformátorok jogosan tápláltak aggodalmat a papi díszruha ellen. Jézus, az apostolok és Luther koruk mezében jártak, miért ne engedné meg nekünk is azt a gyülekezet? a mi kérésünkön kívül nagyot változtatna a lelkész és a gyülekezet közti viszonyon. Menjünk előre jó példával az isteni tisztelet berendezésében. Ha kezdetben egyes arcok ferdén is fognak nézni, a gyülekezet bizonyosan örülni fog és háládatos lesz. Rendezzünk itt ott isteni tiszteletek alkalmával egy cantust, imádkozzunk olykor könyv nélkül a szív teljességéből; vagy talán kevésbé keresztyénies volna ez? Nem egy hitbuzgó egyházi szónok tette és teszi azt! Sokat lehetne még megemlíteni, a mi 10 vagy 20 év múlva nem fog feltűnni vagy visszatetszeni. Mindenek felett szóljunk rövidebben, melegebben, élénkebben, szabadabban, korszerűbben, — és akkor beszédünk hatni fog, akkor templomaink újra meg fognak telni.

Negyedik feladatunk: alkalmakról gondoskodni, hogy a nép alsóbb rétegeiben is tisztultabb szellem honosodjék meg. Már fennebb említettem, hogy igen keresztyénellenes elv az, mely szerint a vallás a papok dolga; hogy ez az evangelium legmagasztosabb eszméjével, a közös papság fogalmával ellenkezik. A vallás minden egyes embernek legbensőbb szívdolga, a legdrágább tulajdon, melyet mindenkinek magának kell kivívni és megőrizni, belső szentély, mely semmi kívülről jövő kényszerű és beavatkozást nem tűr. S miután a vallás szívtulajdon, melyet mindenkinek magának kell megszerezni, szívszentély, melyet mindenkinek magának kell felépítenie: azért alkalmat kell szerezni a nép számára, hogy azt tehesse. Boldogok azok, kiknek szerencsés helyzete feltárta a magasabb ismeretekhez vezető kapukat, kik alapos miveltségök és tudományoknál fogva képesítve vannak magoknak vallásos fogalmaikból szép, egységes és világos rendszert alkotni. De mit mondjunk a nép alsóbb rétegeiről, a ronda kunyhók lakóiról, a röhöz tapadt munkásosztályról? hol van annak egyéni hite, önálló vallásos meggyőződése s annak megfelelő szilárd erkölcsös élete? Valóban nem sze-

reti népét az, ki lelkében nem érzi magát indítatva arra, hogy oktassa, felvilágosítsa és bátorítsa, neki segítségül legyen. Ki népét tudatlanságban és tévelygésben hagyja, nem jár el annak szellemében, ki azért jött, hogy az elveszett juhokat keresse, ki orvosa akart lenni nem az egészségeseknek, hanem a betegeknek, ki a lelki szabadság, testvériesség és tökélyesbülés mennyei birodalmának első köveit rakta le. S miután a nép nem jó önmagától tiszta vallásos nézetekre, tiszta erkölcsiségre, tiszta elvekhez, tehát működni, hatni kell, hogy az iskolák felvirágozzanak, hogy minden községben alakuljon néhány értelmes egyénből kör, mely hetenként az iskola vagy más arra alkalmas helyiségben a nép értelmi és erkölcsi felvirágzását célzó népszerű felolvasásokat tartson, népszerű iratokat terjesszen, a henyelés, káromlás, iszákosság, verekedés és koldulás megszüntetésén fáradozzék. De ehez türelem és bátorság kell; türelem, mely a pillanatnyi sikertelenség által magát nem engedi elriasztatni, és bátorság, hit, mely a jó remény fejében dolgozik, fárad és el nem csügged; mely nem akar egy nap alatt reformot keresztül vinni, mely nem akar egy hét múlva látható eredményeket aratni. A ki tudja, hogy a nép mily szivós makacssággal ragaszkodik régi szokásaihoz, ferde előítéleteihez, az nem is fogja kívánni azt, de azért bizni fog az igazság győzelmében és ujjáteremtő hatalmában.

S miután így egyes vonásokban feladatunkra nézve magunkat tájékoztuk, lássuk már most a harmadik kérdést: hogy kikkel kell szöveteznünk e célra nézve? Feleletünk ez: Mindazokkal szövetezünk, kik velünk e célra közreműködni kívánnak. Tehát protestánsokkal, katolikusokkal és zsidókkal. Ámde fognak-e akarni? Nem fogja-e a zsidókat visszariasztani a keresztyén, a katolikusokat a protestáns, a protestánsokat a reform cím? S ha velünk szövetezhetnek, nem kell-e elhagyniok egyházokat? Legyen szabad még ezen kérdésekre röviden megfelelni.

Az első kérdés tehát az: vajjon akarnak-e a zsidók, a katolikusok és protestánsok velünk szövetezni? Mondjuk ki mindjárt, hogy igenis, mindazok, kiket a kor szelleme megérintett, áthatott. Nézzük csak a három hitfelekezetet. Ott van a judaismus, ezen ő

régi vallás; elszigeteltségében mozdulatlanul állott évezredek óta; a kor szelleme érintetlenül látszott mellette elhaladni; mint kijelentett vallás ez is örök-érvényűeknek hitte tanvételeit. De mit látunk ma? azt, hogy ezen megmerevült vallás is megmozdult, hogy a kor éltető és szabadító szelleme rétegein keresztül fuvalt, s hogy az e szellem által érintettek mind nagyobb számmal válnak el a hagyomány makacs hiveitől; hogy amazok közt és a miveltségre keresztyének között közeledés vehető észre, hogy az áthághatatlanak látszó ür, mely eddig e két felekezetet elválasztotta, az új világnézet és a korszellem által mindinkább betöltetik és megszűnik. Ezen felszabadult és a miveltség magaslatán álló zsidók tehát hozzánk csatlakozni fognak. De fognak a katolikusok is. Hiszen ezen, a hierarchiától annyi évezredek óta lelkigyámságban fogva tartott egyházban is megindult a mozgalom. Hiába igyekszik ama kaszt vagy élőrendszer csalhatlan tételei és átkai által megállítani, ez többé meg nem állítható. Katolikus testvéreink felébredtek; ők is legszentebb jogaikban sértve érzik magokat, ők is akarják a közös papság eszméjét realizálni, ők is határozólag akarnak szólani ahoz, hogy egyházi téren miként kormányoztassanak, egyházi vagyionuk mi módon kezeltessék és hová fordíttassék, gyermekeik miként neveltessenek és mire oktattassanak; ők is meghasonlottak egyházok tanaival, az ó és új dogmákkal, melyek az ésszel homlok-egyenest ellenkeznek; ők sem nyernek többé kielégítést templomaikban. Ezek is fognak tehát velünk szövetkezni. S azon mélylelkű protestánsok is, ki habár az egyházi tannal ellenmondásba estek is, de nem a vallás iránti közönybe; azok, kik nem lettek az isteni tisztelet és egyházi szertartások iránt hidegek, bár sokszor nem találtak bennök kielégítést és épülést, kik nem léptek ki hitfelekezeti összeköttetéseikből, habár annak hittételei nem felelnek meg többé lelkiismeretüknek; kik nem vetették meg a bibliát sem, bár őket is megbotránkozta azon tan, hogy ez a könyv első betűjétől egészen az utolsóig istentől sugalmazott, kik ezen könyvet, sok tökéletlenségei dacára, mint örök eszméket és igazságokat tartalmazó ereklyét tisztelték; kik nem szüntek meg imádkozni, bár istenről való fogalmok megváltozott; nem szüntek meg vallásosak maradni, bár a vallástalanság körülök óriásilag nőtt. Ezek is fognak tehát hozzánk csatlakozni. De mit mondok? Hiszen éppen ezen protestánsok, kik benső szükségéből maradtak vallásosak; ők voltak

azok, kik korunkban a nagy szót kimondták: „haladjunk!” Ők nem hallgathattak örökké, nem maradhattak mindig a várakozás bizonytalan állapotában; nem nézhették örökké tétlenül, hogy gyermekeik mily ellenmondásokban neveltetnek, s ezen ellenmondás mint tölti el őket vallás iránti közönnyel, később megvetéssel, hogy e közöny és megvetés mint harapodzik el, hogy az eszmékért való lelkesültség mint tünedezik, s mint lép helyére amaz anyagi irány, mely sírja minden magasabb szellemi életnek. Kibontották tehát végre a haladás zászlóját, s mi körülte csoportosultunk, s a kik még nem tették, nem sokára örömmel fogják tenni, és hozzánk csatlakoznak.

De itt már a második kérdés merül fel: nem fognak-e a zsidók visszariadni a keresztyén, a katolikusok a protestans, a protestansok a reform címtől? De miért tennék azt? Hiszen mindnyájan egy világvallásra törekszünk. És a keresztyénség, a mi felfogásunk szerint többé nem felekezet, ez világvallás a szó teljes értelmében, ez áldva, megszentelve terjeszti ki kezeit az egész emberiségre. A protestans szó is elvesztette korlátolt értelmét, ez nem jelzője többé egy töredéknek, ez az emberiség legszentebb jogaiért való sikraszállást jelenti. Hát a reform szó miért ébresztene ellen-szenvet? hisz általa csak az fejeztetik ki, hogy a vallás megtisztítandó mindazon emberi toldalékoktól, melyek azt eltorzították. Hisz az emberiség legnagyobb reformátorai Mózes, Jézus és Luther voltak. Mózes reformálta kortársait a bálványimádástól s az azzal egybekötött életmódtól; Jézus reformálta az emberiséget a külső törvény és bűn nehéz bilincseitől, felélesztvén lelkében a szeretetet, mely a törvény betöltése; Luther reformálta kortársait a hitkényszer és lelki rabság bilincseitől. Mindhárman az emberiség legszentebb jogaiért szálltak sikra; mindhárman protestáltak a tévely, a bűn és lelki kényszer ellen. Ez okból jelszavunk az: Maradjatok szabadok! s ezzel megfeleltünk a harmadik kérdésre is.

Vajjon azoknak, kik velünk szövetkeznek, ki kell-e lépni felekezetök köréből? Nem kilépni, benn maradni! Minden felekezetben vannak olyanok, kik azt fogják mondani: „ha nem tartjátok tanainkat, ha nem hajoltok meg előttük, nem vagytok többé egyházunk tagjai, bármely tisztességes és becsületes emberek legyetek is, s nincs jogotok többé magatokat olyanoknak nyilvánítani.” Nemcsak a pápa, ki legdühösebb átkait a szabadelvű katolikusokra szokta

szórni, — mert ezek szerinte sokkal veszedelmesebbek mint a protestansok és materialisták, az atheisták és communisták, — hanem a rabbik és protestans ugynevezett „püspökök“ közt is vannak, kik azt mondják: „mehettek, ha nem érzitek magatokat elég szabadoknak a confessionális tan által vont körben.“ Ugyan miért küldözgetnek bennünket ugy? Bizony nem más okból, minthogy az egyházat a szabadelvű elemektől megtisztítva oly községet birjanak, mely türelmesen hordozza a reá aggatott igát, s ne csörtesse minden percben nyugtalanul rabláncait. Azért mondom: nem kilépni, benn maradni! Valóban sokkal több bátorság kell az egyházban való maradásra, mint a kilépésre; több bátorság a tévelyek, álhit és önzés elleni harcra, mint a kitérésre és futásra e háládatlan munka elől. Az egyházban önmegtagadás és küzdelem várazozik reánk; ez pedig sokkal nehezebb, mint a népet az álhitnek és azoknak, kik abból hasznot látnak, martalékul hagyni. Tehát nem kilépni, bennmaradni! S azért mindenkinek, ki hozzánk jő, azt mondjuk nem kérdjük, hogy kicsoda vagy, hogy honnan jössz, hogy mely iskolába jártál? mi örömmel felveszünk téged, ha a keresztyén, a protestans, és a reform elnevezés vissza nem tart a velünk való egyesüléstől, ha velünk közreműködni akarsz a közös célra, ha szavainkon épülsz, ha egyesületünkől erőt meritesz, ha lelked oltatlan szomjának nálunk keressz kielégítést; de azt mondjuk neked: ne hagyd oda egyházadat! ne hagyd testvéreidet ama fekete lelkük hatalmában! maradj őrhelyeden, ne engedd magadat apáidnak kázából kidobni, de ne is nyugodjál mindaddig, mig meg nem tisztítottad azt, s nem szentelted fel uj imaházzá! Egyletünk nem akar lenni uj öntő-forma, mely az egyént kivetközteti lelki sajátszerűségéből, — nem! jelszavunk: maradjatok szabadok! mindenki egyéni meggyőződését kövesse, mindenki a maga módja szerint imádja és szolgálja a maga istenét, — mindenki a maga felfogása szerint keresse üdvét; csak mindenki tudja magát isten gyermekének, egymás közt testvérnek, s egyedüli kapcsunk a szeretet legyen. Csak ha ez valósul, jött el az időnek teljessége, csak akkor leszünk birtokában a teljes vallásszabadságnak, csak ekkor fognak leomlani a válaszfalak, melyek eddig polgárt polgártól elválasztanak. Tehát maradjatok szabadok!

Végre egyesülünk, mert tapasztalásból tudjuk, hogy az elszigetelten álló erő, ha még oly ép, edzett és munkaképes volna is,

pusztában kiáltó szó marad, mely nyom nélkül elhangzik. Egyesülünk, hogy a hol eddig figyelemre sem méltatták az egyes felemelt hangot, ott egyesülés által most tiszteletet parancsoló vagy legalább figyelmet és meghallgattatást követelő állást vívhassunk ki magunknak. Egyesülünk, hogy egymást kölcsönösen ösztönözzük, bátorítsuk, támogassuk és felvilágosítsuk. Egyesülünk, hogy utját egyengessük a teljes vallásszabadságnak s abból folyó vallásos türelemnek, hogy tünjék el a föld színéről emléke is azon sötét szellemnek, mely a világot annyiszor vérbe, lángba borította. Egyesülünk, hogy egy mindnyájunkért és mindnyájan egyért sikra szálljunk. Mert erre szükség lesz. Erre el kell határozva, el kell tökélyre lennünk. Nehézségek fognak utainkba gördülni, a rágalom s gyanúsítás fegyverekhez fognak nyulni, a guny és kicsinylés nyilaikat fogják felénk lövöldözni. Legyünk tehát elkészülve, legyünk páncélozva. E páncél pedig nem lehet más, mint a jó ügyünk győzelmébe vetett hit. Igen, ha nincs részünkön az igazság, akkor minden kísérlet eszméinket tovább terjeszteni, hiában való leend, akkor az életrealitásnak csak látszátával birunk, valósággal pedig holtak vagyunk, s mi sem óvhat meg az enyészettől. De ha részünkön van az igazság, a mit lelkünk minden erőivel hiszünk, akkor győzni fog az, állana bár ellene a nagy tömeg, a hatalom, az érdek és az egész mult. Hadd mondják nekünk, hogy kevés számmal vagyunk, hogy mindenütt kisebbségben maradunk, mit gondolunk mi azzal? Ismerjük mi azon nézetnek és véleménynek becsét, melyet a tömeg száma szerint mérnek. Csak hirdessük az igazságot, a mint azt értjük, s ne zavarjon meg bennünket az, ha tetszést nem aratunk s nem támogatnak. Csak haladjunk előre egyenes uton s bizzunk az igazságban, ez szüntelenül működik s a világot elébb utóbb, de csalhatatlanul elfoglalja, meghódítja. Tegyük csak a mi célunkból folyólag reánk várákokiz, minden munkát, minden feladatot, mely évről évre reánk esik, a többit bizzuk arra, ki biztos kézzel kormányozza a világot, ki az emberiséget nem le, hanem felfelé vezet, a tökély világos magaslataira. Hisz korunk nem süllyedő, korunk emelkedő korszak. — Ma minden téren törekvést látunk jobb állapot felé. Hogy a szellemi mozgalom minden hitfelekezeti körében oly csudálatos öszhangzással megindult, ez nem a véletlen dolga, ez a tények logikája. A mit az emberek nem akartak megtenni, azt megteszi immár a kor szüksége, és az, ki e szükségét előkészítette.

Utolsó kérdésünk ez : vajjon fognak-e, és mikor fognak ezen most minden felekezet kebelében megindult, de elkülönített folyamok egy ágyban egyesülni? Az első kérdésre nyugodt lélekkel és biztos reménnyel azt felelhetjük : igen fognak. Mintha a gondviselő szellem előttünk a nagy, dicső jövőt akarta volna feltárni kis képen : ott láttuk az októberi pesti reformegyleti gyűlésen egyesülve mindazon apró csermelyeket, melyek széles e hazában különböző irányban folydogálnak ; jóslata volt ez azon keletkező nagy és széles folyamnak, melybe a különböző felekezetek ágai mind szakadni fognak. A második kérdésre, hogy mikor fog ez bekövetkezni? azt feleljük, hogy nem tudjuk, mert nem adatott az embernek a jövő titkait megtudni; csak annyit látunk, hogy a különböző folyamok előre haladnak, s ez — elég!

Tisztelt gyűlés! Feladatomat, a mennyiben tehetségemben állott, megfejtettem. Immár elmondhatjuk mi is, a mit az „Egyházi Reform“ utolsó száma felénk kiált: „most kezdődik a munka!“ — Igen, most kezdődik a munka, most már elmúlt a várakozás ideje, ütött a tettek órája. Adja az isten áldását kezdetünkre, adja áldását munkánk folytatására. Ugy legyen.

Alapszabályok.

I. Az egylet megalakulása.

1. A kassavidéki egyházi reformegylet megalakul a „magyarországi protestansegylet“ alapszabályai alapján mint ennek fiókja, s helyi viszonyainak megfelelőleg fiókegyleti alapszabályait a következőleg állapítja meg:

II. Az egylet célja.

2. A hit és lelkiismereti szabadság elvének épségben tartása mellett a vallás-erkölcsi életnek az evangelium alapján való fel-

elevenítése, ápolása és fejlesztése. A vallásfogalmak, valamint az egyházi tan és szertartásokra átalakítólag oly értelemben hatni, hogy azok a szellemi miveltség jelen fokának, a tudomány vívmányainak, az ész és lelkiismeret követelményeinek megfeleljenek.

III. Az egyesület tagjai.

3. Az egyesület tagja lehet vallás és nyelvkülönbség nélkül mindenki, a ki a fennebb jelzett cél előmozdítására közreműködni kíván, ha azonban valamely egyesületi tag által ellene kifogás tétetnék, akkor a választmány titkos szavazattal határoz felette.

4. A tagok kétfélek: rendes és támogató tagok.

a) Rendes tagok azok, kik a közgyűlés által megszabott 2 frtnyi tagsági díjt lefizetik, s az egyesületi gyűléseken szavazati joggal bírnak.

b) Támogató tagok azok, kik legkevesebb 50 krnyi tagsági díjt fizetnek, az egyesületi gyűlések tanácskozmányaiban részt vehetnek, de szavazati joggal nem bírnak.

A tagok jogai és kötelességei.

5. Minden belépni kívánó tag magát eziránt az egyesület titkárnál jelenti, az évi tagsági díjt minőségéhez képest az egyesület pénztárnokánál minden évre előlegesen lefizeti.

6. Minden tagnak jogában áll az egyesület közegeinél teendő bejelentés által minden indokolás nélkül az egyesületből kilépni.

7. Minden tag az egyesületi gyűléseken lehetőleg részt vesz.

8. Minden tagnak jogában áll a közgyűléseken indítványt előterjeszteni. Ha az indítvány önálló, akkor a gyűlés megnyitása előtt legalább két héttel a választmány elnökéhez írásban nyújtandó be, ha azonban az indítvány a gyűlés szövegén levő tárgyból foly, röktön a gyűlésen megtehető.

9. Minden tag az egyesület határozatait érvényre emelni igyekszik.

10. Az egyesület célját a maga erejéhez képest valósítja.

V. Az egyesület közgyűléseinek teendői.

Ezek kétféle irányzottak: befelé és kifelé.

A) Befelé:

11. Az egyesület tart a maga körében évenként két rendes, és szükség esetében rendkívüli gyűlést.

12. A gyűléseken megválasztja titkos szavazattal közgeit, ugymint:

a) egy évre elnököt a legközelebbi gyűlésekre;

b) három évre alelnököt, ki az elnök akadályoztatása esetében a közgyűlésnek, rendesen pedig a választmányának elnöke;

c) három évre titkárt;

d) három évre pénz és könyvtárnokot egy személyben;

e) három évre jegyzőt;

f) ugyancsak három évre tizenkét tagu választmányt;

13. Megvitat a közgyűléseken korszerű kérdéseket.

14. Tárgyalja a választmányhoz előlegesen beterjesztett indítványokat.

15. Hoz az egyesületet érdeklő határozatokat.

16. Rendel az egyesület számára folyóiratokat és tudományos munkákat.

17. Megállapítja a tagsági díjt.

18. Módosítja az alapszabályokat.

B) Kifelé:

19. Rendez az egyesület szellemében nyilvános felolvasásokat.

20. Terjeszt a nép közt ismeretterjesztő és vallás-erkölcsi iratokot.

21. Támogatásában részesít népnevelési és humanistikus célú intézeteket, és adakozások gyűjtése által segít szükölködő egyházakon vallásfelekezeti különbség nélkül.

22. A magyarországi központi választmányhoz beterjeszt évenként kimerítő jelentést az egyesület működéséről.

VI. Az egyesület közgeinek kötelelességei.

23. Az elnök megnyitja a közgyűléseket, vezeti a tanácskozás tárgyait s kimondja a határozatokat.

24. Az elnök adályoztatása esetében s a választmányi gyü-
léseken teljesíti e tiszteket az alelnök. |

25. A titkár kezeli az egylet irományait, közlekedik a központ-
tal s a községi egyletekkel, és a választmány előadója.

26. A pénz- és könyvtárnok beszedi az egyleti tagok évi ille-
tékeit, megrendeli a gyülés által elfogadott folyóiratokat és tudomá-
nyos munkákat, kiszolgáltatja a tagoknak, gondot visel azoknak
épségben tartásáról, s évenként számadást nyujt be a választmány
hoz az egylet bevételeéről és kiadásáról.

27. A jegyző elkészíti a közgyülések jegyzőkönyveit.

28. A választmány intézi az egylet folyó ügyeit, nevezetesen :

a) időközi működéséről a közgyülésnek kimerítő jelen-
tést terjeszt be ;

b) meghatározza a jövő közgyülés idejét és helyét s ezt
egy hónappal előbb közhírré teszi, megállapítja a közgyülés tanács-
kozásának tárgyait s azok sorrendjét, kijelöli a jelentést tevőket,
értekezőket s a benyujtott indítványok felől véleményt nyilvánít ;

c) ülései az egyleti tagokra nézve nyilvánosak ;

d) határozathozatalra az elnökön kívül legalább 4 vá-
lasztmányi tagnak jelenléte szükséges.

Kelt Kassán, az 1871. november 21-én tartott egyleti köz-
gyülésből.

Mesko Sándor

alelnök.

Csisko János

titkár.

A kassavidéki fiókegylet tagjai.

Benyo János ó falusi lelkész ; Bernáth József bárcai lelkész ;
Bogsch Albert tanító ; Dr. Capkay Imre orvos és honvéd kapitány ;
Chotvács Endre budaméri lelkész ; Citó Dániel ügyvéd ; Csisko Já-
nos kassai lelkész ; Cundel Károly dobsinai lelkész ; Fábinyi Gyula
leánytanító Gálszécsen ; Fizély Frigyes abosi lelkész ; Föld-
váry Béla orvosnövendék ; Frölich Károly ezüstműves ; Gadnagy
Károly böödi lelkész ; Gaschkó Gyula tanító ; Gömöry Péter lánc

lelkész; Hadházi László szepsii lelkész; Hajdu János zsegyei lelkész; Hammersberg László ügyvéd; Hollaky István nyugalmazott őrnagy; Kállay Miklós szendi lelkész; Kresz János tanító; Kubiny Miklós kázmári birtokos; Ladó Károly iparos; Lóga Nándor nyugalmazott pénzügyi tisztviselő; Maurer Gusztáv telekkönyv-vezető; Mesko Sándor ref. egyházi főgondnok; Mihályi István órás; Möszi Gusztáv tanító; Naményi Gyula megyei törvényszéki ülnök; Naményi István ügyvéd; Naményi József megyei törvényszéki jegyző; Pál Endre felső-kemencei lelkész és esperes; Podhorszky Károly városi tisztviselő; Röcey János fancsali lelkész; Szerényi Ede ügyvéd; Szerényi János ügyvéd Rima-Szombaton; Ternyei Pál ügyvéd; Ujj István s. lelkész; Ujházy Albert habzsáni birtokos; Varga József baktai lelkész; Veress Sámuel szesztai lelkész; Weisz Antal dobsinai lelkész. (Kiknek lakása megnevezve nincs, Kassán laknak.) (42).

Az alapszabályok megállapítása után elnökül választatott ns. Ujházy Albert ur, alelnökül Mesko Sándor, titkárrá Csisko János, könyv- s pénztárnokká Möszi Guszt., jegyzővé Ujj Ist., választmányi tagok lettek: Bernáth József, Cito Dániel, Frölich Károly, Fizély Frigyes, Gömöröy Péter, Hadházi László, Hammersberg László, Hollaky István, Kállay Miklós, Pál Endre, Szerényi Ede, Veres Sámuel

---

Előfizetési felhívás

az

„Egyházi Reform”

havi közlöny

1872-iki második évfolyamára.

Megjelenik minden hónap közepén, két íven.

Előfizetési ára egész évre 2 frt.

Szerkeszti és kiadja **Kovács Albert.**

Előfizetési felhívás

a

„Keresztyén Család”

cimti néplapra.

Megjelenik minden szombaton egy íven.

Ára egész évre 2 frt.

Szerkesztik és kiadják **Farkas József és Kovács Albert.**

Szerkesztő és kiadóhivatal Pesten, Szénatér 6. sz.
